

Ivan pl. Zajc (1832. - 1914.) - 190. godišnjica rođenja

Rijetka je pojava u novijoj kulturnoj povijesti da umjetnik kroz puna četiri desetljeća „zavlada” glazbom jednog naroda, kao što je bio slučaj sa skladateljem Ivanom pl. Zajcom. S obzirom na njegov vrlo značajan doprinos, ne samo u skladateljskom, već i u ostalim segmentima glazbenog života, često se to razdoblje hrvatske glazbe **od 1870. do 1914.** naziva i **Zajčevim dobom.**

Rođen 1832. godine u Rijeci, Ivan Zajc (Zaytz, Zajitz) češkoga je podrijetla, a odrastao je u glazbeničkoj obitelji gdje je dobio prvu glazbenu naobrazbu. Iako mu je bila namijenjena pravnička karijera, potpuno se posvetio glazbi. Nakon završenoga glazbenog obrazovanja u Rijeci, briljantno je položio prijamni ispit i započeo studij kompozicije na Konzervatoriju u Milanu (1850. - 1855.). Da je vrlo ozbiljno prionuo studiju svjedoče različita priznanja, nagrade i izvedbe njegovih djela, a naročito ponuda da ostane u Milanu kao dirigent u Scali. Okončao je studij kompozicije s odličnim uspjehom, iako nije diplomirao. Zbog smrti roditelja vraća se u Rijeku te u sljedećih šest vrlo plodnih godina radi u glazbenoj školi i Kazalištu, a u Zbornoj crkvi dirigira, sklada i svira te odgaja mlade glazbenike i znatno pridonosi bujanju riječkih glazbenih zbivanja.

Skladao je komornu i orkestralnu glazbu, ali i opere. Skladateljski zrelo djelo *Amelia, ili Razbojnik (Amelia, ossia il Banditto)* prema F. Schilleru, izvedeno je u riječkome kazalištu 14. travnja 1860. Bio je to Zajčev uspjeh i veliki događaj za grad, burno pozdravljen od sugrađana - prva opera domaćeg riječkog skladatelja!

Ipak, zbog želje za proširivanjem skladateljskih vidika, 22. rujna 1862. održao je u Kazalištu oproštajnu akademiju, a u listopadu se s obitelji uputio u Beč, gdje je, uz pomoć F. von Suppéa, rodonačelnika bečke operete, započeo karijeru kao skladatelj u tome žanru. Tijekom nešto više od sedam godina boravka u Beču stekao je znatnu popularnost, a neupitan uspjeh na području operete osiguravao je egzistenciju njemu i njegovoj obitelji. Skladateljski i dramsko-scenski najzrelije i najizvođenije su *Momci na brod!* te *Bojsijska vještica*.

U Beču je upoznao i hrvatske studente i ugledne intelektualce, okupljene oko Hrvatskog akademskog društva „Velebit“: Ivana Dežmana, Franju Markovića, Augusta Šenou, Ivana Zahara... Zajc se našao u dilemi: nastaviti graditi svjetsku slavu kao skladatelj opereta i glazbenih komedija u Beču ili preuzeti tešku i odgovornu dužnost prema svojoj domovini. Pod utjecajem biskupa J. J. Strossmayera, Petra Preradovića, Ivana Trnskog, Augusta Šenoe, Mirka Divkovića i ostalih, odlučuje se za ovo drugo. U njihovu okruženju, kojim je vladala atmosfera rodoljublja, Zajc je na tekst F. Markovića, skladao i rodoljubni zbor *U boj!*, kasnije „umetnut” u njegovo remek-djelo - operu *Nikola Šubić Zrinjski*. Izvorno ime zbora skladanog u povodu 300. obljetnice bitke kod Sigeta (praizvedba 7. 7. 1866. u Beču) glasilo je *Zadnji časi Zrinjskoga*.

Najizvođenija i najpopularnija je to hrvatska opera, uz Gotovčevog *Eru s onoga svijeta*, praizvedena 4. studenoga 1876. u gornjogradskom Stankovićevu kazalištu. „Glasbena tragedija razdijeljena u 3 čina ili 8 slika” sjajno se nadovezala na ranije Zajčeve hrvatske opere *Mislava* i *Bana Legeta*, a da se od praizvedbe radilo o prvorazrednom nacionalnom slavlju svjedoči podatak da se u pauzama pjevala *Lijepa naša*, tada još neslužbena himna hrvatskog naroda. Povijesnu podlogu glazbene tragedije predstavlja pogibija Nikole IV. Zrinjskog 1566. u Sigetu. Libreto za ovo najuspjelije i najizvođenije Zajčevo glazbeno-scensko djelo, koje je od 1876. do danas redovito na repertoaru hrvatskih opernih kuća, napisao je Hugo Badalić prema drami Theodora Körnera „Zrinyi“.

Praizveden u doba žestokoga hrvatskog otpora mađarizaciji, *Zrinjski* je dočekan s oduševljenjem kod publike i kritike, što je razvidno i iz Šenoina kritičkog pera u *Viencu*:

„Ne nalazimo dosta rieči, da javimo svoju radost, što je to novo glasbeno djelo domaćega skladatelja po jednoglasnom sudu kritike i občinstva sretno uspielo. Zajc je doživio na taj dan liepu slavu, i to neka mu bude zadovoljština za one neprilike, za gdje koju neprijazan, koju je možda od gdje koga doživiti imao. Občinstvo pozdravljalo ga je pravom burom.”

(Izvor: August Šenoa (Kritika opere *Nikola Šubić Zrinjski* I. Zajca), *Vijenac*, VIII, 1876., 4. 11.)

„Postoje opere i postoji *Zrinjski*.” (Boris Papandopulo)

Šenoa se u svojem kratkom mandatu na čelu kazališta, zalagao za dolazak afirmiranoga operetnog skladatelja i dirigenta iz Beča u Zagreb (u siječnju 1870.), kako bi organizirao rad stalne hrvatske opere. Pod Zajčevim vodstvom Opera počinje s radom 2. listopada 1870. izvedbom njegova *Mislava*. Kao ravnatelj (19 godina!) Zajc je na repertoar postavio pedesetak opernih djela i desetak opereta (G. Verdi, V. Bellini, G. Donizetti, C. M. von Weber, F. von Suppé, W. A. Mozart, V. Lisinski i B. Smetana), a izveden je i niz njegovih djela; *Ban Leget*, *Nikola Šubić Zrinjski*, *Lizinka*, *Zlatka*... i djela domaćih skladatelja. Zajc je zaslužan za postav i izvedbu prve hrvatske nacionalne opere *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog.

Utemeljenjem zagrebačke Opere, ustanovljen je i stalni orkestar Opere Hrvatskoga narodnog kazališta (24 glazbenika!) koji je Zajc popunio učiteljima s muzičke škole Hrvatskoga glazbenog zavoda. Uz stalne operne i operetne predstave, već od 1871. godine na koncertima izvodi i simfonijsku glazbu. Na čelu Opere ostao je do 1889. kada je ona, unatoč velikoj popularnosti, a zbog nepovoljnih financijskih prilika, po prvi puta prestala s radom.

Zajčev glazbeno-pedagoški rad

U Zajčevu životu važan dio djelovanja predstavlja i pedagoški rad koji je aktivno obavljao preko pedeset godina. (!) Već povratkom iz Milana u Rijeku (1855.) predaje u Muzičkoj školi, a pedagoški rad nastavlja se dolaskom u Zagreb kada preuzima mjesto ravnatelja i nastavnika u školi Hrvatskog glazbenog zavoda (tada Narodni zemaljski glazbeni zavod). Zajc nije bio samo ravnatelj škole već i nastavnik pjevanja i klavira, a po potrebi je i sam bio korepetitor učenicima na nastupima. Podučavao je i pjevanje do 1882. godine te je od 1891. do svog umirovljenja na vlastiti zahtjev (1908.) dirigirao svim društvenim koncertima.

Odgodio je brojne glazbenike, među kojima su najpoznatiji Blagoje Bersa i Božidar Širola.

Ivan Zajc i učitelji Glazbene škole Hrvatskog glazbenog zavoda 1895. (na slici)

Glavno značenje Ivana pl. Zajca je u tome što je u vrijeme kad je u Hrvatskoj vladala potpuna glazbena stagnacija, stvorio hrvatsku Operu sa suvremenim repertoarom te što je svojim djelovanjem kao učitelj i dirigent pridonio suzbijanju diletantizma u korist profesionalizacije glazbenog života Zagreba.

Zajc je umro 1914. u Zagrebu. Doživio je buđenje novih snaga koje će hrvatsku glazbu dovesti na visoku profesionalnu umjetničku razinu na kojoj je ona danas.

Stvaralaštvo

Popis Zajčevih skladi broji više od 1100 opusa, no neka se djela javljaju više puta u različitim obradbama. On je bio iznimno plodan skladatelj nevjerojatne energije: skladao je crkvenu

glazbu (19 misa, 50-ak duhovnih i svjetovnih oratorija i kantata), popijevke (oko 170 na hrvatske, talijanske i njemačke tekstove), oko 300 zborova, oko 80 orkestralnih djela, oko 100 komornih i glasovirskih skladbi, no najznačajniji je po skladbama za glazbenu scenu: 19 opera, 26 opereta i 22 scenske glazbe.

Od 1953. Hrvatsko narodno kazalište u Rijeci nosi njegovo ime, a najpoznatiji spomenik Ivanu pl. Zajcu, rad autora Belizara Bahorića postavljen je ispred te kazališne kuće.

Zanimljivosti iz privatnog života

Ustajao je vrlo rano, već oko četiri sata skladao bi za radnim stolom. U vrtu je uzgajao ruže, a kasno navečer opet bi skladao. U mladosti je pušio cigare, ali je od tog „gušta” morao odustati nakon upale pluća. U društvu je bio zabavan i ugodan, a ostalo je zapisano i da je s unucima igrao društvenu igru Mlin. Imao je i neobičan hobi – sakupljao je olovke!

Kao učitelj i dirigent uvijek je bio miran i strpljiv, svaku skladbu savjesno je proučavao i uvježbavao, a na probe je uvijek dolazio na vrijeme. Ako je morao što pokuditi činio je to staloženo i prijateljski. Njegovo dirigiranje bilo je mirno i dostojanstveno bez ikakvih velikih teatralnih kretnji. Vrlo je pazio na svoju vanjštinu te je uvijek bio dotjeran. Bio je vrlo religiozan. Nije bio odviše rječit, više je slušao nego govorio. U društvu je bio dobroćudan, zabavan i ugodan, a kao učitelj strog i pedantan.

Zajc i pjevačka društva

Pjevačka društva javljaju se u Hrvatskoj već sredinom 19. stoljeća te imaju značajan utjecaj na glazbu i glazbeni život. Zajčev doprinos napretku i modernizaciji glazbe imao je utjecaja i na zbarski život i repertoar. Često je skladao zborove i posvećivao ih raznim pjevačkim društvima. ***Himna u slavu 25 godina Prvog hrvatskog pjevačkog društva Zora u Karlovcu, op. 541*** i ostale skladbe posvećene raznim pjevačkim društvima dostupne su u Zajčevoj knjizi naslovljenoj *Zborovi bez pratnje*. Godine 1895. postao je počasni građanin Grada Karlovca.

Izvori teksta i vizuala:

IVAN Zajc : (1832-1914) : glazbene migracije i kulturni transferi u Srednjoj Europi i šire u "dugom" 19. stoljeću = musical migrations and cultural transfers in the "long" 19th century in Central Europe and beyond / urednik Stanislav Tuksar. - Zagreb : Hrvatsko muzikološko društvo, 2016. (Serija Muzikološki zbornici ; br. 17)

Zajc, Ivan, ml. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 27.09.2022. < <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66730>>

<https://hnk-zajc.hr/o-kazalistu/ivan-pl-zajc/>

<https://www.hgz.hr/o-nama/povijest-zavoda-2/>

<https://www.opera.hr/index.php?p=article&id=2800>

<https://www.opera.hr/index.php?p=article&id=2803>

<https://www.opera.hr/index.php?p=article&id=2808>

<http://virtualna.nsk.hr/ivan-zajc-mladji/zivot/>

<https://blogs.bl.uk/european/2020/08/the-city-of-rijeka-european-capital-of-culture.html>

<https://mahlerfoundation.org/mahler/locations/austria/vienna/karlstheater/>

<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=577288&tify>

<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=14222>